

Senad Mičijević

Djelovanje albanskih beктаšija od 1925. do 2000. godine

Rezime

Nakon 1925. godine svjetski centar beктаšijskog tarikata prenešen je iz Turske u Albaniju. Između dva rata radilo se na obnovi infrastrukture tarikata, čemu je pogodio i nastanak samostalne Albanije. Poučeni iskustvom, nakon višedecenijskih progona, beктаšije su se organizirale i na političku scenu Albanije istupili kao samostalna vjerska zajednica, ravnopravna sa drugim zajednicama. U toku Drugog svjetskog rata većina beктаšija borila se u partizanskim jedinicama. Imali su jasan cilj, s obzirom na pretenzije susjeda prema albanskim teritorijama, opstanak države. U sastavu partizanskih jedinica poginulo je, po nekim istraživačima, 6000 beктаšija. Najmarkantnija ličnost od beктаšija partizana bio je baba Faja Marteneš. Nakon rata, vlast su formirali komunisti koji su odmah nakon oslobođenja 1944. godine počeli primjenjivati veoma rigorozne metode prema vjerski orijentiranom stanovništvu. Vršena su strijeljanja, razne vrste tortura, zatvaranja i internacije u radne logore. Jačim ili slabijim intenzitetom, ovaj proces trajao je sve do 1967. godine do zabrane vjere u Albaniji i njenog proglašenja prvom ateističkom državom. Komunistička partija na čelu sa Enverom Hodžom, pokušala je iskoristiti patriotska osjećanja partizana beктаšija i inicirati reformu tj. modernizaciju beктаši-tarikata.

Ključne riječi: baba Ali Tomori, baba Faja Marteneš, beктаšije, dedebaba Rešad Bardhi, Progresivne beктаšije.

BEKTAŠIJE SPADAJU U TURKOFONE DERVIŠKE REDOVE. Tokom viševjekovnog djelovanja (13-16 v.) uspjeli su kristalizirati svoje učenje, organizaciju, tradiciju i praksu. U razvoju turskog kulturnog identiteta njihova uloga je nezamjenjiva i neosporna, kao i njihov doprinos širenju islama u Evropi. U 13. i 14. vijeku snažna infrastruktura beктаšijskih tekija pružila je snažan otpor asimilaciji turkofonih naroda. Iznjedrili su veliki broj pjesnika, od kojih je najpoznatiji Junus Emre. Bektašijsko učenje pokazalo je snažne utjecaje na srodne turkofone grupacije, tako da je danas i iskusnim istraživačima teško prepoznati izvorni beктаšijski nauk od stare prakse mnogih skupina (babaije, alevije, tahtačiler, kizlbašije, juruci, konjari i sl). Naučnom pristupu istraživanju beктаšiluka otežava neustrojena periodizacija kao i geografska rasprostranjenost beктаšijskog tarikata. Po pitanju periodizacije tu se može govoriti o sljedećim periodima:

- Predosmanski period
- Osmanski period do Balim Sultan-babe
- Period osmanskog hilafeta do Tanzimata (do 1830.)
- Period progona, pritisaka i zabrane djelovanja (1830.-1920.) u Turskoj
- Period organiziranja i djelovanja u Albaniji (1920.-1967.) i (1990. - 2010.)

Geografska rasprostranjenost beктаšijskog tarikata također prati periodizaciju, ali s tim pokazuje izvjesne razlike koje su prvenstveno kulturološke, sociološke, pravne prirode.

- Kurdsko-anadolske beктаšije
- Krimsko-rumelijske beктаšije do 15. vijeka
- Balkanske beктаšije od 16. do 20. vijeka
- Bektašije-alevije
- Bektašije na albanskom govornom području
- Turske beктаšije u zapadnoj Evropi i SAD i Albanske beктаšije u SAD

Za jasniju sliku o beктаšijama na Balkanu bitno je razumijevati geo-politički teritorij niza zemalja različitog unutarnjeg političkog uređenja, ideologija, diktatura, prividnih vjerskih sloboda, vjerskih progona i diskriminacija. Balkanske države u 20. vijeku većinom su,

osim Grčke, pripadale raznim tipovima marksističke ideologije. Vjerske slobode su bile pod jakim utjecajem tih ideologija, a s tim i crkvena hijerarhija tih (u što spada i IVZ) država. Obnovom starih državnih tvorevina, prvenstveno Bosne i Makedonije, te donekle i Srbije, u zadnjoj deceniji 20. vijeka, otvorila se mogućnost ka ozbiljnijem istraživanju djelovanja beктаšija u 21. vijeku. U Bosni i Hercegovini sjeme islamskog nauka posijano je iz beктаšijskih ruku što se najbolje uočava u cijelom spektru kulturnog nasljeđa (crvena čatkija, sviranje saza, okupljanje na Ajvatovici, okupljanje u Djevojačkoj pećini u Brateljevićima kod Kladnja i sl). Viševjekovno tradicionalno održavanje skupova počelo se mijenjati nakon Prvog svjetskog rata, a radikalna promjena uslijedila je tek nakon “demokratskih promjena”. Ovdje ćemo iznijeti samo kraći osvrt na albanske beктаšije.

Albanske beктаšije

Bektašilik je jedna od dogmi u islamu, koja se odlikuje izričitom duhovnošću. Njihova doktrina temelji se na osnovu učenja Kur’ana i riječi Vjerovjesnika Muhameda, te tradicije imama iz kuće Ehli-bejt; sve zajedno čini jedno monoteističko vjerovanje.¹ U historijskim izvorima nalazimo da je beктаšilik utemeljio Hadži Bektaš Veli u XIII vijeku. Među najznačajnijim beктаšijama, osim Hadži Bektaš Velije, spominju se: Balim Sultan, Šah Kalander, Sersem Ali-dede, Turabi Ali-dede, Muhamed Perišan-dede, Hasan-dede, Ibrahim-dede, Halil Haqi-dede, Hadži Fejzi-dede i Sali Nijazi-dede. U dostupnim dokumentima i literaturi beктаšija, evidentno je da se najveći evropski obrazovni centar beктаšija nalazio u Dimoteku. Ovdje je djelovalo i po 400 derviša godišnje. Centar je posjedovao biblioteku kakve tada nije bilo nigdje u istočnoj Evropi. Evlija Čelebija u *Sejihatnami* spominje 700 beктаšijskih tekija koje egzistiraju u Osmanskoj carevini. U XIII vijeku u jugoistočnoj Evropi i Albaniji djelovao je Sari Saltuk. Najstarije tekije su: Sari Saltuk na brdu kod Kruje, tekija Sinan-paša u Kanini kod Vlore, Kuzum Baba u Vlora, Frašer kod Permeta, Malind, Prišta, Tomor kod Skrapara, Melčan kod Turana blizu Korće, Kolonja, Tepelen, Durbali Sultan u Grčkoj, u Novom Pazaru, Gjakovici, Mitrovici, Tetovu, Prizrenu, Kanatlarcima itd.

¹ Baba Redžepi temeljito je iznio beктаšijsku doktrinu, put i historiju u knjizi *Misticizma islame dhe bektashizma*, 1970., Detroit (SAD).

Bektašijski tarikati u Albaniji, u svojoj drugoj fazi razvoja, postigao je sistematizaciju i institucionalnu organiziranost, te svoj zamah doživio u vrijeme Ali-paše Tepelena (1790.-1822.).² U vrijeme Alipašine vladavine mnoge bektašijske tekije su obnovljene i podignute su nove. Na jugu Albanije, u katunima oblasti Himarës, bilo je većinom Cincarsko stanovništvo koje je kolektivno prihvatilo islam i bektašijski tarikati.³ Ovo je bio posljednji talas većeg prihvatanja islama na Balkanu. Tokom 19. vijeka u tekijama se razvija vjerska književnost na narodnom jeziku (letërsia e bejtexhinjve). Među pjesnicima posebno se ističu: Nezim Frakulla, Hasan Zuko Kamberi, Sulejman Naibi, Zenel Bastari, baba Muharem Mahzuni, baba Šemimi, baba Adem Vedžhi, baba Meleć Škrapari (Shëmbërdhenji), baba Salih Matohasanaj, baba Ali Turabi. Doprinos razvoju nacionalne svijesti dali su baba Fejzi Bulciza, baba Ahmet Turani, baba Husen Melćani, baba Selim Elbasani, baba Fetahu, baba Siri Leskoviku (Glina), Nasibi Tahir Skënderasit, Dalip Frašeri, Šahin Kaso Frašeri. U 19. vijeku posebno se ističe baba Aljuši iz tekije Frašer. Značajnu pomoć pružio je braći Frašeri (Abdul, Naim i Sami) tokom nacionalnog preporoda (Rilindjen Kombëtare). Naim Frašeri napisao je epsku poemu *Qerbelaja* i historiju bektašija *Fletore e bektashinjve* itd. O zaslugama na nacionalnom polju posebno mjesto zauzimaju Ali-paša Tepelena, Ismail Qemali i Aćif-paša Elbasani. Većina istraživača se u jednome slaže: da su bektašije bili i ostali jedan od četiri važna faktora u borbi za narodne interese. Drugi svjetski rat pokazao je kolika je bektašijska ljubav prema domovini, što su potvrdili mnogi istraživači kao: Hasluck, Han, Jokl, Durham, Bartl, Čelebija, Trix, Birge, Babinger, Norris, Popović, De Jong, Cleyer, Elsie, Mororo dela Roka itd. Od albanskih naučnih autoriteta posebno se ističu baba Ali Turabi, baba Redžep Bećiri, Ibrahim Hasnaj i drugi.

Nakon Prvog svjetskog rata bektašije su, od svih muslimanskih asocijacija, najbolje razumjele novonastalu geopolitičku situaciju, ne samo Balkana, nego i Evrope. Odmah su se nastojali organizirati na relaciji bektašije-država. Početkom 1921. godine (od 4. do 17. januara) održan je I. kongres u Prišti kod Škrapara, na kojem je urađen statut

² John Kingsley Birge, *Bektašilik Tarihi*, (obradio Reha Çamuroolu), İstanbul, 1991., str. 83.

³ Margaret Hasluck, *The Unwritten Law in Albania*, Cambridge University Press, 1954., str. 589.

bektašijske zajednice kojeg je vlada potvrdila u januaru 1923. godine. Kongres je otvorio put ka neovisnosti albanskih bektašija, uspostavljena je autokefalna zajednica deset godina prije uspostave svjetskog bektašijskog centra. Drugi kongres održan je 8. 7. 1924. godine u tekiji Hajdariji pod vodstvom šejha Ahmeda Turhana. Na kongresu je naglašeno da je *Statut opšti bektašijski zakon*.⁴ Tako su se bektašije dovele u ravnopravan položaj sa ostale tri zajednice nakon kongresa u Lušnji. Prvim zakonom o vjerskim zajednicama koji je donesen 9. 7. 1929. godine, priznata je bektašijska samostalnost.⁵

Statut bektašijske zajednice proglašen je na 3. kongresu bektašija (26.9.1929.) i potvrđen dekretom kralja zajedno sa priznavanjem poglavarstva dedebabi Salih Nijaziju⁶ u martu 1930. g. Statut je uključio osni-

⁴ F. Mustaj, magazin *Urtesia*, br. 3, Tirane, 1994., str. 8.

⁵ U Službenim novinama br. 38 (str. 1) od 16. 7. 1929. godine, član 4. kaže: "Sve vjerske zajednice su dopuštene zakonom i imaju sva prava koje predviđa zakon tek onda kada statut kojeg predlože ratificira Vijeće ministara i kralj dekretom."

⁶ Dede Baba Salih Nijazi (1876.-1942.), najznačajnija bektašijska ličnost 20. vijeka. Neki istraživači svrstavaju ga među deset ličnosti u cjelokupnoj historiji bektašija. Rođen 1876. god. u selu Starje kod Kolonjë, u srcu velike ravnice centralne primorske Albanije. U Starju stječe osnovno obrazovanje, a potom se sa porodicom iseljava u azijski dio Osmanske carevine. Medresansko obrazovanje stekao je u Istanbulu. Nakon završene medrese, nezadovoljan ponuđenim znanjem, odlazi u Anadoliju gdje boravi u centralnoj bektašijskoj tekiji Hadži Bektaš Veli. Tokom 1897. god. uzima ruku od hadži dede Fejzije (Albanca), da bi 1899. godine položio prisegu i postao muđeret (zavjetovani neženja). Tokom 1913. god. umro je dede baba hadži Fejzija kao postnišina tekije Hadži Bektaš. Odlukom vijeća sedmorice baba za poglavara je izabran Salih Nijazi. Uz predviđene ceremonije i obrede, Salih Nijazi postavljen je na *posti* i postao Svjetski bektašijski poglavar u tekiji Hadži Bektaš. Veoma brzo postao je poznat među vjernicima u Turskoj, Egiptu, Siriji, Iranu, Iraku, Grčkoj, Rumuniji, Bugarskoj, Mađarskoj, prostoru bivše Jugoslavije i Albanije. U Albaniju se vraća 1908. godine, nakon sticanja zvanja baba i izbijanja Mladoturske revolucije. Nakon raspada Osmanskog carstva, Salih Nijazi-dede postao je gorljiv pristaša *Nacionalističkog pokreta* na čelu sa Mustafa Kemalpašom. Bio je velikih intelektualnih sposobnosti i lično je finansirao izgradnju prve škole u Hadži Bektaškoju 1920. godine. Ataturkova reforma, pod francuskim utjecajem, otvoreno se stavila protiv derviških redova. Dana 30. 11. 1925. godine svi redovi su zabranjeni i naredeno je zatvaranje svih tekija, pa i centralne bektašijske tekije u Hadži Bektaškoju. Salih Nijazi-dede ispraznio je tekiju i odlazi do Ankare, gdje boravi nekoliko godina upravljajući *hotelom*. Njegovo djelovanje iritalo je vlasti te bude optužen da *tu djeluje ilegalna tekija, a ne hotel*. Dede baba Salih pod pritiskom vlasti odlazi za Albaniju. Dede baba Salih Nijazi 17. januara 1930. godine izabran da vodi Albansku bektašijsku zajednicu koja je u to vrijeme brojala preko

vanje beктаšijskih centara kao vjerskih teritorijalnih jedinica. Osnovano je šest centara: u Kruji, Elbasanu, Frašeru, Korči, Prištini, Đirokastru.⁷ Svjetski centar (Kryegjyshata Botërore Bektashiane) uspostavljen je na 3. kongresu u Korči. Kongresom je predsjedavao šejh Kamber Prišta, a za Svjetskog poglavara (Kryegjysh Botëror) Dede-babu postavljen Salih-dede Nijazi.⁸ Za sjedište Svjetskog centra beктаšija određena je tekija Melćan kod Korče i odlukom beктаšijske zajednice br. 659 od 02. 08. 1930. godine ustolićen je u Tirani.

Pokušaj Reforme u beктаšijskom tarikatu 1947. godine

Politički razvoj Albanije nakon Drugog svjetskog rata tražio je neophodnu reviziju odnosa između zajednice i države. Stoga je u Tirani od 2. do 5. maja 1945. godine organizovan 4. kongres beктаšija. Još od početka 19. vijeka beктаšije su u Albaniji oblikovale svoju rastuću fizionomiju. To je bio plod ne samo njihove socijalne i patriotske aktivnosti, već i onih koji su odani zajednici. Kristalizacija fizionomije uspostavljenja je na sloganu *Nema vjere bez otadžbine*. Bio je to slogan političke, socijalne, kulturne i vjerske aktivnosti beктаšija *pravi odnos između domovine i religije uključuje po sebi filozofsko odobravanje mjesta kojeg ova dva pojma imaju zajedničkog u vjeri, svijesti i fiziologiji svakog vjernika*.⁹ Još jedan aspekt na koji treba obratiti pažnju je duh razumijevanja i vjerske harmonije kojeg je ova zajednica pokazala prema religijskoj dogmi i ostalim zajednicama. Tolerancija je uvijek karakterizirala beктаšijsku zajednicu.

Zato je na 4. kongresu reorganizovana zajednica, izabrani vodeći organi, odobren novi statut, predložene ideje o organizovanju Svjetskog

100.000 članova. Pod njegovom upravom bile su beктаšijske tekije na Kosovu, Makedoniji, Grčkoj i Egiptu, te na grčkim otocima, Rumuniji, Bugarskoj, Bosni i Hercegovini i Srbiji. Desetak godina uspješno je rukovodio reorganizaciju beктаšijskog tarikata tokom čega je stekao veliki ugled. U 1939. godini Italijani su okupirali i pripojili Albaniju. Salih-dede ubijen je 1942. godine, tokom borbi između Italijana i Albanskog pokreta otpora. Izvještaji koji se tiču njegove smrti su kontradiktorni. Jedni govore da su atentat osmislili Italijani radi njegova antiokupacijskog djelovanja, dok drugi izvori krive komunističku struju. Jedan izvještaj navodi da je ubijen od strane nekog brigadira koji je namjeravao pokrasti tekijiska sredstva.

⁷ F. Musaj, Urtesia, br. 3, Tirane, 1994., str. 8.

⁸ Kalendari bektashian, 2002., Tirane, str. 19.

⁹ H. Kordha, Bektashism in Albania, Perla, br 1-4, Tirane, 2001., str. 97-98.

bektašijskog kongresa, potvrđeno aktivno učešće bektašija u ratu i da imaju dobre odnose sa demokratskom vlašću. U glavnom izvještaju koji je donesen na kongresu stoji *krećemo se naprijed u skladu sa sloganima demokratskog fronta, pomoći ćemo vladi po svaku cijenu*.¹⁰ Vodeći članovi bektašijske zajednice kao šejh Faja, šejh Fejzo, šejh Ćamil i drugi su pomagali antifašističku borbu. Veći broj bektašija nakon oslobođenja zemlje učestvovao je u državnoj administraciji kao zamjenici, članovi nacionalnog vijeća oslobođenja, Demokratskog fronta itd. Državi je nedostajalo obrazovanog kadra, pa su opet u pomoć pritekale bektašije. Reformske ideje javile su se u takvom okruženju i “zagrijale” neke bektašijske šejhove koji su bili bliži političkim i državnim strukturama. Stav prema reformama proizveo je dvije struje u zajednici.

Prva je bektašije smatrala kao zajednicu koja je povezana sa Demokratskim frontom. Ovu struju su predvodili šejh Faja i šejh Fejzo i imali su podršku velikog broja članova, šejhova i derviša. Oni su bili najveći zagovornici vjerskih reformi u bektašijskoj zajednici. Tako je ova struja 14.3.1947. godine u Tirani formirala grupu pod nazivom *Progresivne bektašije*. U rezoluciji grupe navodi se *Za organizaciju (grupu) Progresivne bektašije svaka iskrena osoba koja je prijatelj Demokratskog fronta takođe je prijatelj ove struje i njezin član*.¹¹

Druga struja u toj zajednici se pokazala na 4. kongresu kada je delegat iz Tirane postavio pitanje: *Postoji li odredba u bektaši redu koja zabranjuje članovima klera da se žene?*¹² Prošireni odgovor na pitanje dao je šejh Faja, koji je implicirao da članovima klera brak nije dozvoljen, a ni zabranjen. Prisutni su sa negodovanjem reagovali na ovaj odgovor pa se šejh Fejzo obratio i u dužem obraćanju zaključio *Mi smo bektašije i umrijećemo kao neoženjene bektašije*.¹³ U bilješkama bivšeg sekretara bektašijske zajednice, Ibrahima Hasnaja, stoji: *Ideja o reformama počela je prije 1-1,5 godinu. To je ideja koja se još jednom pojavila u umu šejh Faje. ...Bilo gdje među prijateljima na sastancima on je žustro branio svoje teze*.¹⁴

Ove dvije struje službeno su se sukobile na vanrednoj sjednici 5.1.1947. godine u Centralnoj tekiji. Početno pitanje na sjednici bilo

¹⁰ Arkivi i Ministrisë së Rendit, Tiranë (AMR), D.II, 1958., fasc. 60, str. 2.

¹¹ AMR, str. 28 (rezolucija).

¹² AMR, D. II, 1958., fasc. 60, str. 7.

¹³ Isto, str. 8.

¹⁴ Isto, str. 10.

je *Moralna osuda zatvorenih šejhova, ali je naglašeno da „predsjedavajući sekretarijata šejh Faja će uvesti neke reforme koje se tiču društvenog života beктаšija.*¹⁵ Reforme su predložene na ovoj sjednici i o njima se diskutovalo i branio ih je šejh Faja, ali su mu se suprotstavili članovi vijeća pod vodstvom Abas-dede i kasnije glasali protiv.¹⁶ Da bi proveli reforme, šejhovi Faja i Fejzo, su se usredotočili u radu u dva pravca.

Kroz grupu derviša koji su pohađali vjerski kurs u Centralnoj tekiji nastojali su ih uvjeriti da podrže reforme i da ih propagiraju u tekijama iz kojih su došli. *Agitacija bi prvo trebala početi među učesnicima kursa, kojem je prisustvovao 21 derviš.*¹⁷ Ovi derviši su došli iz raznih tekija i prisustvovali jednogodišnjem kursu. Nakon završetka kursa (Sultan Nevruz 1947. godine), trebali su početi vršiti službe u tekijama sa ubjeđenjem o neophodnosti reforme. Ibrahim Hasnaj svjedoči *dobro smo obavili svoj posao u Đirokasteru i onda otišli za Permet, Suke, Turan kod Tepelene i Vloru propagirati ove ideje.*¹⁸ Reforma je počela u svjetskom beктаši centru pozivom grupe beктаšija da u Tirani proglašavaju osnivanje *nove organizacije u administrativnom i socijalnom sistemu beктаšijskih službenika.*¹⁹ Prije nego što je reformska grupa osnovana, održana su dva sastanka 13. i 14. 3. kako bi se uspostavila grupa i njeno vodstvo. Na sastanku održanom u subotu 14.3.1947. godine, izabrano je privremeno vodstvo progresivnih beктаšija. Za predsjednika je izabran šejh Fejzo, a za zamjenika šejh Zejnil Permeti, a za sekretara šejh Rustem.²⁰ Oni su prvo odlučili da osnuju organizaciju pod imenom *Progresivne beктаšije*, ali prema statutu Socijalističke Republike (ustav iz 1946. god.) prema zakonu o vjerskim zajednicama i statutu o beктаšijskoj zajednici *Zabranjeno je organizovati organizacije na vjerskoj osnovi.* Radi toga je šejh Faja predložio da se zamijeni riječ organizacija sa riječi grupa. Tako da naziv bude *Grupa progresivne beктаšije*, ali je rezolucija već štampana i naziv organizacija je ostao zabilježen na njoj.

Na prvom sastanku, poznatom kao osnivački sastanak grupe, učestvovali su baba Rustem, Džemal Dinelari, šejh Ćazim Velabišti,

¹⁵ Isto, str. 11.

¹⁶ Isto, str. 13.

¹⁷ Isto, str. 14.

¹⁸ Isto, str. 14/2.

¹⁹ Isto, str. 27.

²⁰ Isto, str. 11/2.

šejh Ćazim Osmanzeza, šejh Zejen Permeti, šejh Iliaz Memaliaj i šejh Mustafa Krapsi. Od 21 derviša koji su prisustvovali vjerskom kursu u Tirani, prvi dan je učestvovalo devet osoba, sljedeći dan stigla je još jedna. Ostalih 11 derviša nisu prihvatili da se pridruže ovoj grupi radi pritiska sredine. Na osnivačkoj sjednici donesene su sljedeće odluke: da se uspostavi grupa *Progresivne beктаšije*; sačinjena je i odobrena rezolucija grupe; da se počnu pripremati materijali o kojima će se diskutovati i koji će biti odobreni na glavnoj skupštini zajednice (2. maja). Odobrili su glavne smjernice reformi koje će se provoditi u tri glavna pravca:

- legitimizacija braka za muđerete
- skidanje tradicionalne beктаšijske nošnje van tekija i
- skidanje brade.²¹

Treća smjernica reforme rezultat je prepiske CK KP Albanije sa pokrajinskim komitetima. 24.3.1947. godine. Manuš Muftiu naredio je instruktivnom odjelu CK KPA: *Naložiti svim članovima partije da izvještavaju o utjecajima tekija i beктаšija o reformama koje se tiču braka, skidanja tradicionalne nošnje i brade.*²² U daljem tekstu instrukcije, traži se da osnovni organi izvještavaju centralne organe o tome da li su ljudi upoznati sa smjernicama reforme. Komitet pokrajine Tirana je 9.4.1947. godine prema različitim obavještenjima podnio izvještaj CK KPA u kojem stoji *mišljenje naroda da je baba Abazi odbranio beктаši zakon da se muđereti ne žene, da ne skidaju bradu i tradicionalnu nošnju.*²³ I organi partije su imali informaciju da *...mišljenje javnosti i vjersko mišljenje beктаšija ne odobravaju reforme.*²⁴ U skladu sa najavljenom reformom u tekijama su održani sastanci Vijeća na kojima je zaključeno da *i babe i deviši tekija zadrže isti stav. Nisu odobrili reforme i nisu osudili stav dedebabe Dedeja već su ga proglasili braniocem vjere.*²⁵ Vladu i partiju mnogo je zanimalo kako je dočekana reforma, posebno u Vlora, u kojoj živi velika beктаšijska zajednica. Politički sekretar oblasti Vlora, Spiro Rusha, poslao je, 04.04.1947. godine, izvještaj CK KP-e Albanije u kojem stoji: *Velika većina*

²¹ Arkivi Qëndror i Shtetit Shqiptar. Tiranë (AQSH), 883 (1947.) file 1, page 2.

²² AQSH, 14/AP, 1947. fasc. 59, str. 2.

²³ AQSH, isto, str. 15.

²⁴ AQSH, isto, str. 15.

²⁵ AQSH, isto, str. 14.

*seljaka se potpuno usprotivila vjerskim reformama koje su htjeli ostvariti baba Faja i baba Fejzo.*²⁶ Dedebaba Abbas Halim²⁷ više puta je raspravljao sa Fajababom i Fejzibabom i isticao svoju zabrinutost u vezi reformi. Zanimalo ga je da li u svemu postoje prsti države i da li država tajno finansijski pomaže reforme. Baba Abas iskoristio je poznanstvo sa Bedri Spahiuom, koji je 05.05.1945. godine na 4. kongresu kao ministar za socijalnu pomoć, bio i član Glavnog vijeća beктаšija, da se vidi sa njim.

Baba Faja, koji se našao sa generalnim sekretarom Centra beктаšijskog mezheba, ovako kaže: *Sinoć ili neko drugo veče Dede je konjskim kolima otišao u sjedište Bedri Saliua da pita da li naredba u vezi reformi dolazi od vlasti, ili ne dolazi... i dobio je odgovor da vlast ama baš nimalo ne interesuje šta čine vjerski ljudi, da li su napustili vjersko oblačenje, da li se žene ili ne žene, te dok se god ponašaju u skladu sa državnim zakonima da to ostaju lična pitanja.*²⁸

U susretima sa predstavnicima vjerskih zajednica, vlada je onima koji su je podržavale u ratu dala saglasnost za imenovanja. Vlada je posebno podržala novi zakon beктаšijske zajednice i nastojala da u budžetu obezbijedi značajnu potporu ovoj zajednici, uključivši je u ekonomske reforme (agrarna reforma) i osudila neke vjerske ljude koji su bili protiv Demokratskog (komunističkog) fronta ili su poslije rata kritizirali narodnu vlast, te bili proglašeni neprijateljima. U Generalnom vijeću beктаšijske zajednice učestvovala su dva vodeća čovjeka ratnog perioda, Muslim Peza i Bedri Spahiu, koji su istovremeno bili ministri u vladi. S druge strane, Faja-baba i Fejzo-baba bili su glavni lideri antifašističkog otpora i poslije rata su zauzimali značajno mjesto u izgradnji države.

Treća preporuka reforme, ukidanje običaja puštanja brade, objavljena je putem pisama koje je CK KP slao oblastima u kojima su djelovale beктаšije. Partija je nastojala indirektno kompromitirati protivnike reformi, a neke je eliminisala atentatima i streljanjima. Posebno je to činila u odabiru članova koji bi trebali biti imenovani u Predsjedništvo

²⁶ AQSH, isto, str. 11.

²⁷ Dedebaba Abaz Hilmi (1887. – 1947.), rođen 13. marta 1887. godine u selu Mrtinj (Mërtinj) u okrugu Permet u brojnoj beктаšijskoj porodici Elezaj. Po predanju se prenosi da je porodica u ovom selu od 17. vijeka i da su uvijek bili veoma religiozni i gajili veliku ehli-bejtsku ljubav prema Bogu. Abaz Hilmi je još kao dječak posjećivao seosku tekiju, a kao derviš služio u tekijama Këlcurë, Hasan Dede, Sukë, Përmet, Frashër, Prishtë, Kiçokut i Gllavë.

²⁸ Arkivi i Ministrisë së Rendit, Tiranë (AMR), D.II, 1958., fasc. 60, str. 11/2.

bektašijske zajednice. Partijsko rukovodstvo u svom dopisu preporučuje: *Potrebno je iznijeti da je Dede bio loš čovjek, a da su Faja-baba i Fejzo-baba bili napredni ljudi i patriote. Nijedna organizacija ne treba da govori o ovoj reformi koju su nastojali provesti, ali ako se pojave parole u ovom pravcu potrebno je istaći da su to njihovi unutrašnji problemi i da se država neće miješati u to, kao što je slučaj i sa drugim vjerama.*²⁹ Ova zapovijed izdata je 19.03.1947. godine svim oblasnim komitetima, da bi se prosljedila narodu i da bi se objasnilo kako će se postupati sa partijskim organizacijama i državnim institucijama, odnosno da bi se ostavio utisak da država ima odstojanje prema vjerskim zajednicama i da bi se u pravom obliku osvijetlio stav osnovnih dijelova društva prema događajima. Na radiogramima CK KPA od 20.3.1947. godine³⁰ pisalo je sljedeće: *Iznijet ćete isti stav kakav je objavljen u štampi centralnih organizacija.* U novinama *Baškimi* 18.03.1947. godine objavljena je kratka vijest o događajima u Svjetskom bektašijskom centru. *Baškomi*, na veze naprednih bektašija sa vlastima, nalazi elemente njihovog zajedništva u, kako su okarakterisali, *državom oslonjenom na narod.* Organizacija naprednih bektašija je u deklaraciji koju je objavila svojom slobodnom odlukom, saopćila da je ona dio radničke klase koja se ne može podijeliti: *Moramo raditi zajedno, znojiti se zajedno, moramo zajedno okusiti slast rada u atmosferi koju je stvorila snaga radničke klase koja je izašla iz krvavog rata koji je do jučer bio njena sudbina koja se ne može promijeniti.*³¹ *U to vrijeme lider albanske KP Enver Hodža u svojim govorima koristio se parolom "snaga dolazi od naroda i narodu pripada".*

Poslije formiranja grupe naprednih bektašija, izvještaji sa terena su objedinjeni i donesen je jedinstven izvještaj koji se trebao odnijeti u Tiranu i druge oblasti. Izvještaj je urađen u devet kopija, a preko nekih derviša trebao se donijeti u Centar bektašijske zajednice. Dede baba Abas zatražio je od Faja-babe kopiju izvještaja, koji mu ga je dao 17. marta. Dan kasnije Faja-baba traži nazad izvještaj, ali je ljutnja dede Abasa bila vrlo vidljiva. Ibrahim Hasnay piše: *Dok smo večerali (18. marta-m.o.) ljutnja je nestala sa lica Abas Dede.* U njegovom opisu događaja, iz kancelarije, ovako je napisano: *Baba Faja rekao je Fejzibabi da će ga poslati kući (sa kolima) i da će se brzo vratiti i za to vrijeme ubrzao korake prema vratima hodnika koja su bila otvorena. Kad je otvorio kapiju i prvim*

²⁹ AQSH, 14/Ap, (1947.), fasc. 59, str. 1.

³⁰ AMR, D.II, (1958.), fasc. 60, str. 11/2.

³¹ AQSH, 883, (1947.), fasc.1, str. 1-2.

korakom izašao, našao se oči u oči sa dede Abasom koji je ulazio unutra. Tada se čuo pucanj i Faja-baba se srušio na tlo. Abas-dede je brzinom munje uletio u kancelariju i u tom trenutku se i Fejzibaba srušio na tlo, poput Fajababe.³² Svi ostali dokumenti iz tog vremena su jedinstveni sa tvrdnjom da je ubica, bivši predsjednik beктаšijske zajednice Abas Hilmi-dede, 18.03.1947. godine u 03:00 sata, izvršio samoubistvo. Baškimi o tom događaju izvještavaju: *Vidljivo je da Dede nije mogao podnijeti promjene koje su mislili napraviti pristalice ovih promjena i nastojao je da problem riješi ubistvom.*³³

Reagovanje CK KPA bilo je brzo, tako da su OO između 25. i 31. marta slali radiograme označene kao *hitno, vrlo hitno, povjerljivo i vrlo povjerljivo*. Od oblasnih komiteta tražile su se informacije o utjecaju ovih događaja na narod i beктаšije. U informativnom pismu koje je CK KPA poslao oblasnim komitetima 19.03.1947. godine, koje je označeno kao *strogo povjerljivo*, napisano je: *Organi partije trebaju znati kakvu će propagandu provoditi vezano za ubistvo Fajababe i Fejzibabe od strane Dede. Ovaj događaj se mora prenijeti kao politička tema. Baba Faja i baba Fejzo bili su patriote i na taj način se moraju počasnog nagraditi. Nastojte da osuđujete ponašanje Dede kao grijeshno i ružno djelo lošeg čovjeka sa ružnom prošlošću, pobunjenika i krivca. Neprijatelji će probati da se koriste različitim parolama. Obratite pažnju na istinu da Dede nije junak vjere i da baba Faja i baba Fejzo nisu sa navodnim podstrekom vlasti učinili grijeh prema vjeri. Treba se saopćiti da je Dede bio grijeshnik, a da je baba Faja bio napredan i patriota. Organizacije ne treba da govore o reformama koje hoće da provedu, ali ako se na tu temu pojave parole treba reći da je to njihova unutrašnja stvar i da se država ne miješa ni u ovu, ni u druge vjere. Politika države prema vjerama i vjerskim ljudima je otvorena. Neprijatelji će iznositi parole, posebno u beктаšijskim tekijama i na mjestima značajnog utjecaja. Zauzet ćete isti stav koji ćete saznati iz objava centralnih organa.*³⁴

Događaji u Centru beктаšijske zajednice stvorili su brigu partiji i vlasti tek izašloj iz rata. Vlada je organizovala izbore 02.12.1945. godine, donijela nekoliko zakona, ustav; te namjeravala izvršiti socijalne, ekonomske, političke i druge reforme; zbog toga se ovakvi događaji nisu mogli zanemariti. Vlast se bojala da ne dođe do oružane pobune,

³² AMR, D.II, (1958.), fasc. 60, str. 20/1.

³³ Bashkimi, March 20, 1947., br. 692, str. 2.

³⁴ AQSH, 14/AP, 1947., fasc. 59, str. 1.

te je propagirala da se pitanja u vezi reformi trebaju rješavati u okviru beктаšijske zajednice putem glasanja, a ne putem nasilja.

Dva dana poslije događaja u *Baškimi* je potvrđeno da je osnovana grupa pristalica promjena i saopćeno da će grupa uspjeti da ozakoni reforme: *...Izabrana je grupa beктаšija pristalica promjena i donijeli su odluku za vršenje priprema. Pitanje će biti riješeno na sastanku Generalnog beктаšijskog medžlisa koji će se održati 02. maja.*³⁵

Ubistvo dvojice baba i smrt predsjednika Svjetskog beктаšijskog centra, u vlasti i političkim tijelima, te u narodu doveli su u sumnjivu situaciju razvoj reforme i oslabili su položaj vlade. Ubuduće se više nije potencirao razgovor o pitanju reforme, ali se država bavila temom imenovanja prvog čovjeka beктаšijske zajednice.

Jedan od kadidata bio je Ibrahim-baba iz Girokastre, ali uprkos svim pritiscima on nije prihvatio tu dužnost.³⁶ K. Xoxa je u jednom pismu oblasnom sekretaru Girokastre M. Bishi napisao: *Sa naredjenjem pukovnika (Enver Hodže-m.o.) ostvari kontakt sa Ibrahim Kuka Babom radi njegovog pristanka da primi dužnost predsjednika beктаšijskog centra.* Oblasni lideri beктаšija smatrali su da je za zvanje Dedeбaba najpodesniji ugledni baba Ali Tomori³⁷ (Kulmaku) iz tekije Đirokaster. Njegov

³⁵ Bashkimi, March 20, 1947., br. 692, str. 2.

³⁶ AQSH, 14/AP, 1947., fasc. 59, str. 5.

³⁷ Ali Abaz Skëndi, u znanosti poznatiji kao baba Ali Tomori, rođen 1893. god. u selu Šals (Shalës) kod Tepelena. Osnovno obrazovanje stekao u selu, u tamošnjoj tekiji, a potom u Beratu. Poslije odlazi u Kozan (danas u Grčkoj) gdje uči turski, grčki i arapski jezik. Ali Abaz Skëndi uzeo je ruku od šejha tekije u Prišti i postao beктаšija 1911. godine. U vrijeme balkanskih ratova 1913. god. boravi u tekiji Prišta (Prishta). Nakon masakra koji je u ovim krajevima izvršen 1914. godine od strane grčkih pobunjenika, odlazi u izbjeglištvo u Kairo (Egipat) gdje je odavno djelovala velika beктаšijska tekija. Tu dolazi u kontakt sa skupinom patriota koji šire nacionalne ideje. U tom periodu studira književnost i islamsku teologiju, piše poeziju sa karakterističnom filozofijom i didaktiku. Inspirisan nacionalnom idejom, piše djelo *Mësime margari-tarësh* (Poučavanje biserne ogrlice) velika studija o humanizmu (oko 300 str.). Reprint djela objavljeno je u Albaniji 1934. godine pod naslovom *Dževher*. Ali Abas zvanje babe stekao je u tekiji Kulmak, poznatijoj pod imenom tekija baba Ali Tomori. U periodu 1921.-1923. u novinama *Reforma*, objavljuje niz članaka idealističkog žanra i tako podstiče borbu protiv *helmin e fashzimit* (otrovnog fašizma). Zagovarao je vjersku toleranciju svih zajednica za dobrobit svih. Ovdje je redovno izvještavao i o Kongresu beктаšija u Prišti, te se zauzimao za održavanje Kongresa pravoslavne crkve u Beratu, s namjerom stvaranja albanske autokefalne pravoslavne crkve. Baba Ali, djeluje kao patriota i napredni intelektualac sa jasnom vizijom ideje o jednoj albanskoj i evrop-

izbor nije odgovarao Enveru Hodži, pa ga je dao iste godine u oktobru uhapsiti i optužiti da je *anglo-američki špijun*.³⁸ Drugi kandidati bili su Rustem-baba iz Medžana i Kazim-baba iz Velabišta. Izvještaji o njima su sadržavali suprotnosti, pa se zbog toga nisu smatrali pogodnim. Pitanje izbora Dede babe, riješeno je imenovanjem Ahmet Ahmetaj Miftara³⁹ iz Vlore 15.08.1948. godine od strane Generalnog medžlisa beктаšijske zajednice. U beктаšijskom kalendaru zapisano je: *Dedebaba Ahmet Miftar upravljao je beктаšijskom zajednicom od 06.06.1948. godine do 15.08.1958. godine*.⁴⁰ Tada je interniran zajedno sa derviš Rešad Bardijem⁴¹ do marta 1967. godine tj. do proglašenja Albanije prvom ateističkom zemljom.

skoj demokratiji. Historijski govor održao je 1924. godine na sahrani, Avni Rustema u Vlari. Početkom Drugog svjetskog rata, baba Ali podržava borbu oslobodilačke vojske protiv fašističke okupacije. Vojni sud u Đirokastru osudio ga je na smrt i streljan je 14. 01.1948. godine. Po izvaji svjedoka, posljednje riječi bile su mu: *Čuvajte moje rukopise*. (Ruani dorshkrimet e mija.).

³⁸ Baba Rexhepi, *Misticizma Islame*, Detroid, 1970., str. 306.

³⁹ Dedebaba Ahmet Ahmetaj Miftar (1916. – 1980.), rođen u selu Brataj kod Vlore 22. februara 1916. godine. Pohađa gradsku školu 1924.-1929. godine, a 1937. godine služi vojsku u okrugu Dibra. Derviško odijelo obučeno mu je u tekiji Blaca (Bllacës) od strane baba Zenela koji ga je obrazovao i odgajao do 1939. godine. Potom služi u tekijama u Elbasanu, Turanu, Tepelenu i Vlari do 1942. godine. Tad se oružano priključio atifašističkom pokretu. Tokom 1943. godine zarobljen je i interniran u Portoromano kod Drača (Durrës). Uspio je pobjeći iz logora u maju 1944. godine postavljen je u štab 18. udarne brigade. Djeluje pri partizanskim bataljonima u Martanešu, Elbasanu i Pezu (Pezës). U internaciji od komunističke vlasti bio je u periodu od 1958.-1967. godine. Dede Ahmet Myftar umro je u radnom logoru 10. jula 1980. godine kao bivši svjetski poglavar (Ish Kryegjysh Botëror) beктаšija.

⁴⁰ *Kalendari bektashian*, Tirane, 2001., str. 51.

⁴¹ Hadži Dede Rešat Bardhi, rođen je 04.03.1935. god. u selu Lusm (Lusëm) kod Kuksa (Kukës). Osnovno obrazovanje stekao je pred seoskim beктаšijskim hodžom. Potom pohađa medresu u Tirani, gdje je stekao elementarno znanje iz arapskog jezika, propovjedništva i vjerskih obreda. Tokom 1954. godine primio je beктаšijski tarikat i služio kod svjetskog beктаšijskog poglavara, dedebabe Ahmet Ahmetaj Myftara. U periodu 1958.-1967. godine interniran je zajedno sa dedebabom Ahmetom u Drizar kod Mallakastra. Poslije 1967. godine 23 godine radio je na poljoprivrednom dobru (radni logor) *Gjergj Dimitrov* u Tirani. Uspostavom demokratskog sistema u Albaniji 1991. god. obavio je hodočašće i postaje Svjetski poglavar beктаšija. 20.07.1993 organizira i predsjedava Šestim kongresom beктаšija, objavljuje Svjetsko starješinstvo beктаšija. Sedam godina kasnije, organizira Sedmi kongres beктаšija 2000. godine, a poslije i Osmi kongres beктаšija. U međuvremenu, aktivno učestvuje na mnogim međunarodnim skupovima i ukazuje na probleme beктаšija, ali i drugih muslimana.

Zločini nad beктаšijama

Na prijedlog Bektašijske zajednice Albanije, u tiranskom hotelu "Dajti", 27.1.2004. godine održan je naučni skup povodom Dana sjećanja na zločine nacifašista i komunista. U Albaniji se tek počinju istraživati komunistički zločini i nastoje evidentirati sve žrtve, ali i zločinci. Podneseni referati odnosili su se na zločine u toku Drugog svjetskog rata, kao i poslijeratni period s posebnim osvrtom na period 1944.-1952., te zločine od 1967. do 1990. godine. Posebno su bila zapažena tri referata historičara Uran Butka, koji je govorio o vrstama zločina i načinu njihovog izvršavanja, od strane režima Envera Hodže. Pjetër Pepa referisao je o zločinima nad klericima i vjernicima, a Rešat Kripa govorio je o oblicima patnji u zatvorima, prisilnim radnim kampovima i kampovima za internaciju. Žrtve su većinom optuživane da djeluju kao agenti Komunističke internacionale u vrijeme sukoba Staljin-Hodža i Tito-Hodža. U eliminacijama su uklanjani intelektualci i patriote koji su nazivani nacionalistima. Hiljade majki svezalo je crne mahrame, hiljade momaka i djevojaka i male djece patilo je i ponižavano od diktature proletarijata. Govoriti o holokaustu u Albaniji je teško, procjenjuje se da se prvi ozbiljni rezultati mogu očekivati tek nakon jedne decenije. Većina izlagača iznijela je zaključak da je nesumnjivo najveća stradanja pretrpjela Bektašijska zajednica. 28. novembra 1941. godine, na *Dan zastave*, ubijen je svjetski poglavar Sali Njazi i njegov pratilac derviš Hazizi, od ruke talijanskih fašista. U junu 1943. godine u tekiji Rabija (Teqeja e Rabies), u Tepelenu, ubijen je Abaz-baba, pet derviša i 11 muhiba, također od strane talijanskih fašista. Veoma nemilosrdan sukob bio je između ateisto-komunista protiv deklariranih vjernika. U ovim sukobima, beктаšije su zvjerski masakrirane, masakri su nastavljeni sve do 1990. godine. U oktobru 1943. godine u avliji tekije Turan kod Korče komunisti su strijeljali baba Zulfia i pet muhiba; baba Murat iz tekije Frašer je ubijen; tokom 1947. godine strijeljani su baba Ćamil Gllava,

Šireći glas istine nastupa u Njemačkoj, Italiji, Iranu, Turskoj, Azerbejdžanu, Kosovu, Makedoniji itd. Posebno se zalaže za međuvjerski dijalog među svim vjernicima u svijetu i Albaniji. Neki mu daju laskavu titulu *Bakljonoša demokratije* (Pishtar i Demokracisë). Proglašen je za počasnog građanina okruga Berat, Kuks, Kruja, Bulqize, Martaneša, a u martu 2005. god., povodom 70 godina života, naredbom Predsjednika Republike odlikovan je zlatnim ordenom *Naim Frashëri*.

baba Ali Tomori, baba Šefčet Koštani, baba Bedri Cakrani (Blerimës). Na istrazi je od torture u zatvoru 1945. godine umro baba Murteza Kruja. U zatvoru u Tirani umro je dede Kamber Prišta, u zatvoru Burrelit baba Mustafa (Muća). Zatvoreni i internirani su baba Bajram Mahmutaj, baba Sami Kampthi, baba Islam Leskoviku, baba Hilmi Šemberzenji (Shermedhenji), baba Muharrem Krešova (Kreshova), baba Paja Tomorices, baba Ćazim Devolli, baba Mehmet Zuka, baba Halim Therepeli, baba Jonuz Grešica, baba Dule Malaj, baba Tahir Kući, baba Šetja, derviš Husni Maljaj, derviš Him Hasnaj. Internirani su dede Ahmet Muftar, derviš Rešat Bardi interniran u 15. godini života (danas je Dedebaba), derviš Mehmet Meta Verleni umro u zatvoru 1947. godine, derviš Zenel Ćobani, derviš Teki Pljašniku (Plashniku), derviš Neki Dušku, derviš Halim Adilaj, baba Hajro Progonati strijeljan 1947. godine, baba Muslim Ljuma umro u zatvoru 1953. godine, šejh Ibrahim Karabunara ubijen u zatvoru 1945. godine, šejh Hafiz Vehbi i šejh Sulejman Gavoci nekoliko puta su hapšeni radi odlaska u Skadar (posjeta zavičaju) bez dozvole režima, šejh Kjazim Hodža uhapšen 4. juna 1966. godine itd., samo su dio žrtava. U ovim istraživanjima se uočava da su u ovim eliminacijama manje stradavali katolički i pravoslavni klerici. Kao primjer navodimo da je u Gjirokastru 1943. godine ubijeno 11 nacional-patriota; u periodu 1943-1944. godine ubijeno je 106 osoba; u selu Kuć kod Kurveleša ubijeno je 15 nacional-patriota; VI partizanska brigada u selu Dukaj kod Tepelena strijeljala je 57 zarobljenika. U novembru 1944. godine pobijeno je bez suđenja 38 oficira vojske nacionalnog pokreta i intelektualaca nacionaliste: 14 dobrovoljaca 1949. godine strijeljano je bez suđenja; veliki broj strijeljanja, bez suđenja, desio se u periodu 1951-1954. godine. Poznato je da su masovno internirane i zatvarane cijele porodice, ali o kolikom broju se radi još uvijek je nepoznata. Istraživači su okrenuti arhivskoj građi koja je nastala na osnovu zapisnika istražitelja Sigurimija (albanska UDB-a) na osnovu direktive Političkog biroa PPSH. S obzirom da je to bio "otvoreni lov", istraživači smatraju da neće biti moguće evidentirati sve žrtve komunističkih zločina. Albanski narod i patriote razvili su svoju svijest dotle da zločine režima Envera Hodže ne opravdavaju, i danas je minimalan broj onih koji imaju simpatije prema njemu.⁴²

⁴² Tomor Aliko, Të mos harrojmë!, mjesečnik *Urtësia*, br. 42, 2004., str. 12.

U državi se javlja nesigurnost kao posljedica djelovanja KP Albanije, pa jedan broj bektašija emigrira u SAD. Među njima se 1950. godine našao i baba Redžep Bećiri. Čim je stigao, počeo je da djeluje u formiranju jednog bektašijskog odžaka, pa je u Detroitu, država Mičigan, podigao 1954. godine tekiju. Tekija je funkcionisala na dobrovoljnoj bazi, najviše zahvaljujući visokoj erudiciji baba Redžepija. Predstavljala je važnu instituciju u SAD na polju bratskog morala vjernika i bektašijskog humanizma. Tekija baba Redžepija postala je rasadnik bektašiluka u SAD. U ovom periodu u poluilegali djelovale su tekije u Makedoniji i na Kosovu. Totalitarni sistem u Albaniji potrajao je do 1990. godine. Demokratizacija društva omogućila je i prvo slobodno, ali i veoma skromno obilježavanje Sultani Nevruza (22. marta 1990. god.), najstarijeg muslimanskog praznika na Balkanu. Praznik je održan u istinskoj slobodi nakon 50 godina. Rijetke preživjele babe i derviši okupili su se oko Rešata Bardija u jednoj misiji nastojeći ponovo okupiti sve preživjele bektašije. Veoma brzo održan je i šesti kongres 1993. godine, te sedmi kongres 2000. godine, a osmi 2005. godine. Kongresi su dali veliku pomoć u konstituisanju vjerskog života i odredili smjernice za obnovu porušene bektašijske infrastrukture, kako materijalne tako i kadrovske. Historijski čin bio je izbor Rešata Bardija za Svjetskog poglavara bektašija. Na polju izdavaštva Svjetski centar bektašija uradio je mnogo objavljivanjem knjiga, održavanjem simpozija, širenjem tolerancije i razumijevanja među različitim religijama kao i približavanjem unutar različitih muslimanskih asocijacija.

Najznačajnije tekije

Tekija Fušekruja (Fushëkrujë)

Tekiju je utemeljio 1790. godine baba Ibrahim Šemimi⁴³ koji se obrazovao u tekiji Veles (Koprulu). U vrijeme Ali-paše Tepelena došao je u Kruji, a Ali-paša bio je čuven i kao dobročinitelj i mecena dao je da se sagradi tekija. Šemimi-baba je ličnost koja mnogo raširila bektašijski tarikat, a istraživači navode da je Ali-paša bio njegov murid.⁴⁴ Sa podrškom Ali-paše, Šemimi-baba utemeljio je tekije u Melćanu, Elbasanu

⁴³ Hasluck, str. 551.

⁴⁴ John Kingsley Birge, *Bektašilik Tarihi*, (obradio Reha Çamuroolu), İstanbul, 1991., str. 82.

i Koštanu kod Tepelena. U Melćanu je postavljen njegov murid baba Abdullah Melćani, u Elbasanu Džefa-baba, u Koštanu Sadik-baba.⁴⁵

Tekija Dolmes

Na Kaljaji (tvrđavi) iznad grada Kruje nalazi se najstarija bektashijska tekija. U dvorištu tekije nalazi se turbe Hadži Mustafe. Tekija je sagrađena oko 1501. godine i djelovala je sa kraćim prekidima. Adem-aga Toptani, kasnije postao paša, obnovio je turbe 1779. godine. Od tada ova tekija djeluje kao "Teqeja e Dollmes", jer u njoj služe članovi veoma brojne i stare familije Dolma. U dvorištu tekije je turbe derviša Huseina Dollme, koji je 1967. godine porušio Hodžin režim. Familija Dollma zauzela se i obnovila turbe 2001. godine, kao njihov doprinos i znak pobožnosti.

Tekija Sari Saltuk

Na brdu iznad Kruje, u jednoj pećini, izgrađena je tekija Sari Saltuka, dobrog čovjeka. U dokumentima vezanim za ovu tekiju nalazimo da je Sari Saltuk propovijedao u Kruji u maju 1325. godine. Tu je imao jednu skupinu pristaša koji su prihvatili islam, ali se učenje nije održalo u kontinuitetu do priključivanja Albanije Osmanlijama. Naučnici koji su se bavili fenomenom Sari Saltuka slažu se da je on bio bogougodnik i misionar islama, te veliki čudotvorac koji je okupljao velike mase. U sjećanju naroda ostao je upamćen kao *Sahibi Karadat (Pronari i Mrekullive)*. Prenosi se da je propovijedao na brdu kod Kruje, te da je kasnije sa tog brda pješke otišao u Anadoliju (Turska). Sa ovog brda vide se obale Jadranskog mora, a jedan od vrhova ima 1000 m/nv. U polju ispod brda je veliko polje nazvano Mejdan polje (Fusha e Mejdanit). Ovo polje za Albance ima historijsku vrijednost, jer je na njemu ratovao Skenderbeg protiv Osmanlija.

Asim-baba tekija u Đirokastru

U historijskim izvorima za ovu tekiju susrećemo više naziva kao Tekija sejjid Asim-babe, Tekija Zallit, Tekija Hajdarija i Velika tekija u Đirokastru. Postoji predanje da su prije nekoliko vijekova, u gradu

⁴⁵ Baba Rexhepi, *Misticizma islame dhe Bektashizma*, Tiranë, 1995., str. 209.

Đirokastru djelovale tri beктаšijske tekije. Na temeljima jedne od njih, izgrađena je nova tekija 1780. godine. Sagradio je Sejjid Muhammed Asim-baba koji je kao derviš, obrazovan u Hadži Bektaškoju, a potom služio u tekiji Suludžakarahojuk na Uskudaru. Asim-baba bio je halifa Ali-dede iz Dimetoka koji mu je kasnije obukao hrku. Historijski izvori kažu da je u Đirokastru stekao zvanje *dede*. Zvanje *sejjid* potvrđuje da je Asim-baba porijeklom od ehli-bejtske loze. Njegova pisana biografija čuva se u turbetu tekije. Sejjid Asim-baba je ličnost sa značajnom ulogom prilikom egzodusa beктаšija i janjičara krajem 18. vijeka. Umro je 1796. godine u Đirokastru, njegovo turbe mnogo se posjećuje i spada u jednu od važnijih turističkih destinacija. Nakon Asim-babe na postu tekije služili su baba Hasan Turku, baba Sulejman, baba Ali Gega, hadži baba Jahja, baba Ibrahim, baba Husein Elbasani, hadži baba Ali Hakki, baba Selim Ruhi.⁴⁶ Ova tekija značajna je što se u njoj sprovodio zakon i dijelila pravda za dervişe. U Gjirokastru je djelovao misionar Arši-baba i podigao beктаšijsku tekiju. Njegovim djelovanjem na jugu Albanije polovica naroda, većinom Cincara, prihvatila je islam. Tekija je vjerski preporod doživjela u vrijeme baba Ali Haki Elbasanija, kad je bila velika obrazovna institucija (odžak). Tekija je bila prepuna dervişa, velikih patriota u borbi za slobodu i nezavisnost. Osim Ali Haki Elbasanija, u tom periodu djeluju i baba Hajdar Kardhiqi, baba Medždun Durballi, baba Ćamil Melani, baba Selim Elbasani. Tekiji je zato dat počasni naziv Shtyfit ili Hajderija. U tekiji Asim-baba pokrenuta je škola na maternjem jeziku u kojoj predaju baba Ali Haki i derviš Mediu. Nastava se držala ilegalno u noćnim satima, dok su sva vrata na tekiji bila zamandaljena. Osmanske vlasti zabranjivale su nacionalne škole i insistirale samo na vjerskoj naobrazbi. Baba Ali Haki bio je veliki praktičar i pomagao Abdul Frašeriju u zajedničkom organizovanju Skupštine u Prevezës, u Gjirokastra, u Janini, u Frašeru. Tekija je bila i baza za distribuciju knjiga pisanih ovdje, ali i u drugim tekijama na jugu zemlje. Kasnije su se počele štampati u Rumuniji, Kairu i Sofiji. Na početku, bila je to derviška književnost baba Meleć Šemberzenja. Tekije u Đirokastru kontrolisala je turska policija iz Janine, a knjige i proglasi baba Ali Hakija štampane su u selu Lazarat, gdje je tad boravio, jer je bio protjeran. Rad i nadmudrivanja sa policijom narod je spjevao i jednu pjesmu. U nadi

⁴⁶ Baba Rexhepi, *Misticizma islame dhe Bektashizma*, Tiranë, 1995., str. 242.

da će umiriti stanovništvo, policija je ovdašnje šejhove često protjerivala, poput: baba Ali Haki, baba Zenel Gjoksi, baba Hajdar Karzićin (Kardhiqin). Baba Ali Haki bio je veliki znanstvenik koji je bio poznat kao *islamski mudrac iz Gjirokastra*. Po učenosti tu se još ubrajaju Husein Hodži i Derviš Libohoviju (Libohovën), Selim-baba Elbasani nasljednik baba Ali Hakija. Baba Alin znanstveni rad trajao je skoro četiri decenije. Tekija je historijsku ulogu odigrala u vrijeme održavanja Skupštine u Ljušnjju, od 1920. do 1924. godine, jer su se u njoj donosile sve važnije političke i zakonodavne odluke. Baba Selim Ruhi je bio historijska ličnost za kojeg kažu da je pripadao dvjema kulturama, jednoj derviškoj i drugoj svojoj domovini. Baba Redžepi ga u djelu „Misticizme...“ naziva *Nderi i Kombit* (Čast Naroda). Baba Selim dočekaio je početak italijanske (fašističke) okupacije u Albaniji, podsticao je narod u borbi protiv fašizma, ali i komunističke ideologije. Protivio se stavljanju crvene petokrake na zastavu Skenderbega. Bektašijske babe bili su narodni autoriteti, što su vješto koristili komunistički lideri Bedri Spahiu i Enver Hodža. Nakon 16. oktobra 1944. godine uslijedile su velike društvene promjene, ali i razočarenje bektšašijskih baba. Tekija je jedan period bila okupirana od skupine fanatičnih komunista. Shvatajući novonastalu situaciju, bratić Baba Selima, derviš Redžep Bećiri, angažovao se u spriječavanju bratoubilačkog rata. Tokom 1945. godine na postu tekije Asim-baba djeluje historičar i pisac, patriota i prosvjetitelj baba Ali Tomori. U velikoj čistki progresivnih snaga, jedinice za egzekuciju osudile su ga i strijeljale. Od 1948. do 1963. godine tekiju vode baba Šerif Cenometaj i baba Brahim Kuka, također dvije značajne ličnosti u historiji bektšašija. Tokom 24 godine tekija Zallit bila je zatvorena, da bi u julu 1991. godine ponovo bila otvorena i u njoj obnovljene aktivnosti. Danas je ovo veliki vjerski centar i spomenik bektšašijske kulture. Zauzimanjem baba Hadžiu, tekija je obnovljena i vraćena da služi vjeri na jugu Albanije.

Tekija Frašer

Frašeri Dangëllija nalazi se u predjelu Vjosë, što je sastavni dio planine Permet (Malsija e Përmetit). U prošlosti u ovom kraju nije bilo nekog snažnijeg naseljavanja, dok nije poraslo interesovanje za obrazovanjem. Već je djelovala manja tekija Nibi-babe na brdu Kokojkes (Kokojkës) kod sela Selenice u oblasti Frašer. Ideje francuske revolucije i progona u vrijeme Tanzimata bili su uzrok da se, u veoma

kratkom vremenu, tu podigne jedna velika tekija, nazvana *Pirova kapija*. U ovoj tekiji djelovao je baba Abdulah Melćani, veoma pobožna i produhovljena ličnost, historičar, pjesnik i filozof. Melćani je probudio narod planine Opari, Tomorr, Skrapar, Dëshnicës (oblast Këlcyrës kod Përmeta), Toske kod Tepelena (kod sela Arrëza, Mariçan, Shalësi, Buzi, Gllava, Klos e Hekal u srcu Mallakastra kod Sipërme i beratsku nahiju (prema Ballguras, Novanj, Kapinova, Peştan, Rošnik, Karkanjoz, Tožar, Çorrogjeji, Žapokika, Plašnik, Melišti) vrata Luar, Kurjan Lapulec i Cakran (u unutrašnjost donjeg Mallakastra). Bio je veoma uporan, slobodan i hrabar čovjek. Na njegovu inicijativu, Baba Tahiri sagradio je tekiju u Prišti i doprinio da se aktivira stanovništvo velike planinske oblasti Skrapar, Dëshnicës, Toskërisë e Tepelenës, nahije Berat i Mallakastra do Sipërme i zainteresuje za beктаšijsku pobožnost. Nakon baba Abdulah Melćanija, od 1849. godine u tekiji službuje baba Tahir Prišta, koji je tu došao iz tekije Prišta. U jednoj zabilješci, sredinom 19. vijeka, baba Tahiri je zapisao da mu je ime Tahir, da potječe sa *Škraparske planine (Malinët të Skraparit)* da služi u selu Frašer, te da je iz rodnog sela otišao u Prištu gdje je služio u tamošnjoj tekiji. Turbe Tahir-babe nalazi se na ovdašnjoj planini. Ovdje su djelovali i baba Husejin Kruja, baba Aluš Frašeri, baba Adem Melćani, baba Ali Gjirokastra, baba Džafer Prišta i baba Muharem Koštani, koji kasnije djeluju i u drugim oblastima. Ovdje je svoje djelovanje započeo i Abdul-bega (Frašeri) nakon što se vratio u Frašer, u vrijeme služenja baba Aluši. U tekiji se održao najznačajniji narodni skup nakon Skenderbega. Baba Aluši okupio je sve beктаšijske babe, gdje se odlučilo podržati patriotske ideje Abdul Frašerija. Baba Husejin Kruja, istaknuo se kao učesnik na narodnom zboru u Frašeru i kasnije bio učesnik Prizrenske lige. Kasnije su ga vlasti osudile na tešku internaciju. U historiji ove tekije značajno mjesto zauzimaju Varfë Meleq, Tahir Staravecka (u vrijeme Baba Meleq Šemberzena). Oni su u propagiranju nacionalnih ideja obilazi selo po selo, od Ulcinja do Preveza. U tekijama primitivnom tehnikom štampaju prve knjige na albanskom jeziku, pokreću se nacionalne škole. Naim Frašeri u ovoj tekiji drži ciklus historijskih predavanja o događajima na Kerbeli, a potom objavljuje ep *Qerbela*. Radi ovog epa historičari albanske književnosti nazvali su ga *besmrtni pjesnik Naim Bej Frašeri*.

U Frašeru je jednu tekiju utemeljio baba Tahir Nasibi Tahir, 1825. godine. Nakon njega na postu su služili baba Aluš, baba Mustafa Kenziu, baba Šemiu i baba Abedin. Sami Frašeri o Tahir-babi Nasibiju kaže:

Baba Tahir Nasibi je beктаšijski pjesnik rođen u oblasti u Frašeri. Nakon dužeg odsustvovanja povratio se u selo te utemeljio jednu zaviju, koja je veoma brzo prerasla u veliku tekiju. Umro je 1250. h. godine, a turbe mu je u centru tekije. Sačuvan je veliki broj njegove poezije na albanskom jeziku, gazela na turskom i perzijskom jeziku.⁴⁷

Albanska beктаšijska zajednica baštini historiju islama staru skoro sedam vijekova. Zahvaljujući njihovoj strpljivosti, mudrosti, osjećanju, razumijevanju duha vremena i prostora uspjeli su očuvati srž islamske tolerancije i autonomije. Najteži period bio je nakon Drugog svjetskog rata, ali su uspjeli očuvati svoju izvornost i originalnost učenja. Pokušaj reforme u beктаšijskom tarikatu nije uspio i završio se pogibijom više lica, ali to nisu bile jedine žrtve reforme. KPA je u daljem radu protiv derviških redova prakticirala druge oblike sile, internacije, hapšenja, suđenja, strijeljanja koji su trajali do 1967. godine, a onda nastavljeno još žešće i okrutnije. Identičnom metodom progona služila se i KPJ, koja se u te namjere koristila posebno vjerskom zajednicom (Ulema medžlisom Sarajevo). Demokratskim promjenama nakon 1990. godine u Albaniji je došlo do velikih promjena kad je u pitanju djelovanje beктаšija, ali i drugih redova ♦

Senad Mičijević

The Work of Albanian Bektashis from 1925 to 2000

Summary

After 1925, the international centre of the Bektashi tariqat was moved from Turkey to Albania. The period between two world wars was focused on rebuilding the infrastructure of the tariqat, aided by the appearance of the independent state of Albania. Learning from decades of prosecution, the Bektashis worked on organisation and appeared in the political arena of Albania as an autonomous religious community equal to others. During World War II, most Bektashis fought in the Partisan resistance units. In view of the aspirations of Albania's neighbours, their goal was clear: survival of the state. According to some researchers, as many as

⁴⁷ Sami Frasheri, *Kamusu'l-'Alam*, VI, 4580.

6,000 Bektashis were killed in the resistance units. The most prominent figure among the Bektashi Partisans was Baba Faja Marteneš. The post-war government was formed by the Communists and immediately after the 1944 liberation, they started introducing rigorous methods against religiously affiliated population. There were executions by firing squads, different types of torture, imprisonment and internment in labour camps. This process continued with varying intensity until 1967, when Albania banned religion and declared itself the first atheist state ever. Led by Enver Hoxha, the Communist Party tried to take advantage of the patriotic emotions of the Bektashi Partisans and initiate a reform, or the so-called modernisation of the Bektashi tariqat.

Key words: Baba Ali Tomori, Baba Faja Marteneš, Bektashis, Dede Baba Rešad Bardhi, progressive Bektashis

OGLEDI

Amir Karić

Uređenje odnosa između države i religije u zemljama Evropske unije

Slučaj: Velika Britanija, Njemačka i Švedska

Rezime

U ovom radu se govori o načinu reguliranja odnosa između države i religije u zemljama EU, a posebno u tri njene članice: Velikoj Britaniji, Njemačkoj i Švedskoj. Govori se o tri dominantna modela: a) ugovor, b) državna religija i c) odvojenost; i tri principa, a) zaštita individualnih prava i religijske slobode, b) nenadležnost države u religijskim poslovima i neovisnost od religijskih vjerovanja, te c) selektivna saradnja između države i religijskih zajednica.

Ukazano je na specifične načine primjene načela religijske slobode i ostvarivanja religijskih prava u tri spomenute zemlje, kao što su pitanje prava na slobodne dane u školi ili na poslu tokom religijskih blagdana, zaštita od religijske diskriminacije itd.

Ključne riječi: EU, država, religija, religijska zajednica.

Uvod

NAJVEĆI TEORETIČARI DRUŠTVA XIX stoljeća, kakvi su Auguste Comte, Herbert Spencer, Emile Durkheim, Max Weber, Karl Marx i Sigmund Freud, vjerovali su da će važnost religije